

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ЕКСПЕРТИЗИ, РЕГУЛЮВАННЯ ТА БЕЗПЕКИ ГОСПОДАРСЬКИХ СИСТЕМ

УДК 657, 656.073.5

Ємченко І. В.,

д.т.н., проф., завідувач кафедри митного та технічного регулювання, Львівський торговельно-економічний університет, м. Львів

ПРОФАЙЛІНГ ЯК МЕТОД МИТНОГО КОНТРОЛЮ

Анотація. У статті наведена статистика у галузі митних правопорушень, яка тісно пов'язана з наслідками науково-технічного прогресу, що дозволяє правопорушникам реалізувати спроби вчинення злочинів на високому інтелектуальному рівні. Наведені теоретичні аспекти застосування профайлінгу у діяльності митних органів. Розглянуто поняття форм та методів митного контролю. Визначено важливість психологічного методу митного контролю та профайлінгу як засобу попередження митних правопорушень, що впроваджується в митній практиці України. Висвітлена роль превентивних заходів попередження митних правопорушень, значення світового досвіду митних адміністрацій щодо порушень митних правил. Визначено важливість впровадження в діяльність митних органів результатів превентивних заходів митного контролю на європейських засадах. Показані напрями та перспективи застосування європейської моделі профайлінгу для ефективного митного контролю.

Ключові слова: митний контроль, порушення митних правил, контрабанда, митні ризики, метод митного контролю, профайлінг, превентивні заходи, європейський досвід.

Yemchenko I. V.,

Doctor of Engineering, Professor, Head of the Department of Technical and Customs Regulation, Lviv University of Trade and Economics, Lviv

PROFILING AS A METHOD OF CUSTOMS CONTROL

Abstract. The article presents statistics in the field of customs offenses, which is closely linked to the consequences of scientific and technological progress, which allows offenders to commit crimes at a high intellectual level. The theoretical aspects of profiling application in the activities of customs bodies are given. The concept of forms and methods of customs control is considered. The importance of the psychological method of customs control and profiling as a customs offenses prevention tool, which are being implemented in the customs practice of Ukraine, is determined. The role of preventive measures for the notification of customs offenses as well as consideration the importance of the world experience of customs administrations regarding violations of customs rules are highlighted. The importance of introducing the results of preventive measures of customs control on the European principles in the activities of customs authorities is determined. The directions and prospects of using the European model of profiling for effective customs control are shown.

Key words: customs control, violation of customs rules, smuggling, customs risks, customs control method, profiling, preventive measures, European experience.

Постановка проблеми. Як доводить світовий досвід, на даний час визначальними є запобігання та протидія контрабанді, забезпечення безпеки державних кордонів, з однієї сторони, а з іншої, – максимальне спрощення процедур митного контролю з максимальною ефективністю, аргументованою вибірковістю на основі системи аналізу ризиків та

методів і технічних засобів митного контролю. Питання захисту економічних інтересів будь-якої держави світу є пріоритетним напрямом державної політики.

Переорієнтація економіки нашої країни на інтегрування в економіку розвинених європейських країн, лібералізація торговельних відносин

зумовили пошук нових напрямів створення конкурентоспроможної митної системи. Разом з тим, погіршення соціально-економічної ситуації в Україні негативно позначається на криміногенній ситуації і зумовлює необхідність пошуку принципово нових підходів до вирішення проблем у сфері профілактики правопорушень, зокрема у митній галузі.

З огляду на геополітичні катаклізми на сході нашої країни та зростання у зв'язку з тим криміногенної напруженості Україна намагається реформувати та модернізувати поряд з іншими митну систему.

Одним із завдань, покладених на Державну фіскальну службу України, є реалізація державної податкової політики та політики у сфері державної митної справи, державної політики у сфері боротьби з правопорушеннями під час застосування податкового, митного законодавства [1].

Департамент організації протидії митним правопорушенням та міжнародної взаємодії ДФСУ основним завданням визначив проведення заходів із запобігання та протидії контрабанді, боротьби з порушеннями митних правил на митній території України. У межах цього завдання основний акцент робиться на здійсненні аналітично-пошукової роботи, спрямованої на виявлення способів і механізмів переміщення товарів і транспортних засобів комерційного призначення через митний кордон України з порушенням законодавства України з питань державної митної справи, а також попередження таких порушень.

Як свідчать дані Державної фіскальної служби України, кількість складених протоколів за порушення митних правил збільшилась у I півріччі 2018 року на 58% порівняно з аналогічним періодом 2017 року, тоді як лише за півроку 2018 року було зафіксовано 22,4 тис. порушень на загальну суму 985 млн грн. Наслідком вжитих митницями ДФС організаційно-практичних заходів, проведеної аналітично-пошукової роботи стало виявлення митницями упродовж 2016 року 23,2 тис. порушень митних правил із вартістю предметів правопорушень на суму понад 2 млрд грн. Для порівняння: за 2014 рік було порушено 7,7 тис. справ про порушення митних правил на суму понад 274,5 млн гривень. З них у 4,2 тис. справ реально вилучено предмети правопорушень на суму понад 143,3 млн гривень [2].

Як свідчить світова практика, на даний час визначальним для всіх митних формальностей є митний контроль.

Митний контроль – сукупність заходів, що здійснюються митними органами в межах своєї компетенції з метою забезпечення дотримання норм Митного кодексу, законів та інших нормативно-правових актів з питань митної справи та міжнародних договорів України. Особливості, порядок здійснення митного контролю встановлено Митним кодексом України [3].

У світовій практиці застосовуються різноманітні види методів, які забезпечують ефективний митний контроль та запобігають незаконному

переміщенню через митний кордон товарів і транспортних засобів комерційного призначення.

Євроінтеграційні процеси в Україні зобов'язують проводити реформи в різних галузях суспільства, які були визначені Указом Президента України у стратегії сталого розвитку “Україна – 2020”. Впровадження в Україні європейських стандартів життя та вихід країни на провідні позиції у світі за пріоритетними векторами євроінтеграції, зокрема вектором безпеки громадян, є основною складовою цієї Стратегії. В рамках чотирьох векторів євроінтеграції, згідно із Стратегією, передбачено 62 реформи, зокрема у сфері забезпечення безпечності споживачів [4].

Виконання вимог Угоди про асоціацію між Україною та ЄС дає можливість Україні у подальшому стати повноцінним членом в Європейському Союзі, дотримуючись рамкових стандартів безпеки. Разом з тим, в умовах євроінтеграційних процесів, поряд із вдосконаленням системи протидії порушенням митних правил, виникає потреба спрощення митних процедур. Один із способів такого спрощення полягає у вдосконаленні форм та методів митного контролю, спрямований на вивчення та керування девіантною поведінкою суб'єктів ЗЕД. Девіантна поведінка – це поведінка особи, що відхиляється від прийнятих у суспільстві ціннісно-нормативних стандартів [5].

До превентивних методів попередження митних правопорушень та найбільш ефективних механізмів митного контролю, що склались у міжнародній та європейській спільноті, останнім часом належить профайлінг. В умовах реформування Державної фіскальної служби України стає актуальним впровадження деяких аспектів психологічної науки у діяльність митних органів.

Як метод митного контролю профайлінг в останні роки починає впроваджуватися і в митну систему України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Одним із головних інструментів забезпечення економічної безпеки України в площині діяльності митних органів є митний контроль. Завдяки збільшенню товаро- та пасажиропотоку роль такого контролю значно зростає. Його важливе місце в забезпеченні економічних та національних інтересів країни активізувало питання щодо реформування проведення та організації митного контролю. Підґрунтям вивчення можливості застосування профайлінгу в діяльності митних органів України є результати досліджень П. Екмана, В. А. Лабунської, Б. де Пауло, О. Фрая, В. Фрізена, М. Цукермана, К. Шерера та інших.

Питання застосування методів митного контролю та визначення їх ефективності висвітлені у працях [6, 7] та інших дослідників. Основи застосування методів та різноманітних технічних засобів розглянуто у навчальних посібниках українських авторів [8, 9]. У них характеризуються вимоги для результативного застосування ефективності митного контролю.

Проте, на наш погляд, залишаються нерозкритими деякі психологічні аспекти митної діяльності в

галузі здійснення митного контролю з метою попередження потенційної небезпеки з боку суб'єктів ЗЕД та громадян, що переміщуються через митний кордон України. Таким чином це окреслює напрям дослідження.

Постановка завдання. Актуальним є визначення важливості впровадження та дотримання європейських засад щодо розвитку в Україні профайлінгу як методу митного контролю та формування європейської моделі попередження митних правопорушень на основі європейського досвіду та вітчизняної практики.

Виклад основного матеріалу дослідження. Особливості митних правопорушень вивчали такі науковці, як В. В. Ченцов, С. В. Кивалов, С. В. Куванин, Д. В. Приймаченко, В. К. Колпаков та інші дослідники. Згідно із статтею 336 Митного кодексу України митний контроль здійснюється шляхом:

- перевірки документів;
- митного огляду: огляду та переогляду товарів, транспортних засобів комерційного призначення; огляду та переогляду ручної поклажі та багажу, особистого огляду громадян;
- обліку товарів, транспортних засобів комерційного призначення, що переміщуються через митний кордон України;
- усного опитування громадян і посадових осіб підприємств;
- огляду територій і приміщень складів тимчасового зберігання, митних складів, вільних митних зон, магазинів безмитної торгівлі та інших місць.

І саме під час вибору і застосування окремих форм митного контролю (огляд, особистий огляд) важливим для працівника митного підрозділу виявляється психологічний аналіз поведінки суб'єкта ЗЕД (громадянина).

В країнах ЄС та багатьох країнах світу практика застосування психологічних методів під час проведення митного контролю є дуже поширеною. Розширення асортименту товарів і послуг на споживчому ринку, стрімка поява нових технологій, а також зростання кількості митних правопорушень сприяли формуванню такому напрямку, як профайлінг.

Профайлінг (англ. "profile" – профіль) — це поняття, що визначає сукупність психологічних методів і методик оцінювання та прогнозування

поведінки людини на основі аналізу найбільш інформативних опосередкованих ознак, характеристик зовнішності, невербальної і вербальної поведінки [10]. Розглядаючи митний контроль, як профайлінг, виділяють такі функції митного контролю: профілактика порушень митних правил; поточний контроль діяльності суб'єктів ЗЕД; створення сприятливого нормативно-правового середовища для добросовісної діяльності суб'єктів ЗЕД.

Для попередження протиправних намірів у митній галузі слід акцентувати увагу на визначенні таких негативних психоемоційних станів і поведінкових комплексів, як стрес, агресія, страх, тривога, брехлива поведінка, стан гіпнотичного трансю. Профілактику порушень митних правил у загальному вигляді можна сформулювати як комплекс заходів, які здійснюють відповідні суб'єкти з метою нейтралізації й усунення причин та умов, що сприяють порушенню митних правил і запобігання їх проявам у майбутньому [11].

Для виявлення порушень митних правил та контрабанди застосовується спеціальна методика, яка включає п'ять етапів щодо оцінювання небезпеки, ознайомлення з типовим пасажиром, із типовими ознаками контрабанди, із інформацією у документах осіб, що перетинають митний кордон, та з технікою попередження (рис. 1) [12].

Сумна статистика у галузі митних правопорушень тісно пов'язана з наслідками науково-технічного прогресу, що дозволяє правопорушникам реалізувати спроби вчинення злочинів на високому інтелектуальному рівні, а також невизначеність правоохоронних функцій працівників митних органів.

Впровадження та ефективне застосування в Україні профайлінгу як методу митного контролю, із врахуванням кращих європейських практик може стати ефективним інструментом у запобіганні контрабанди та порушень митних правил, підвищення авторитету митної системи України, створення сприятливого клімату для бізнесу, дотримання державою важливого принципу ринкової економіки.

Рис. 1. Етапи спеціальної методики для виявлення порушень митних правил та контрабанди

ЛІТЕРАТУРА

Враховуючи світовий та вітчизняний досвід управління девіантною поведінкою суб'єктів ЗЕД, варто зазначити, що застосування інструментів поточного контролю діяльності суб'єктів ЗЕД є пріоритетним. Основою проведення такого контролю є впровадження та застосування системи аналізу та управління ризиками [13].

Аналіз ризику – це систематичне використання митними органами наявної у них інформації для визначення обставин та умов виникнення ризиків, їх ідентифікації і оцінки ймовірних наслідків недотримання вимог законодавства України з питань державної митної справи (ст. 362 МКУ).

Об'єктами аналізу ризиків є:

- характеристики товарів, транспортних засобів, що переміщуються через митний кордон України;
- характер зовнішньоекономічної операції;
- характеристика суб'єктів, що беруть участь у зовнішньоекономічних операціях.

Діяльність митних органів з оцінки та управління ризиками полягає у формуванні інформаційної бази даних системи управління ризиками та в аналізі, виявленні та оцінюванні ризиків. У працях [14] розглядалися основні проблеми щодо потенційних ризиків при здійсненні зовнішньоторговельних операцій суб'єктами ЗЕД та виявлення контрабанди.

Згідно з вимогами Рамкових стандартів Всесвітньої митної організації необхідно реалізувати заходи з підвищення ефективності та якості здійснення митних формальностей, які виконуються під час оформлення товарів і транспортних засобів, що переміщуються через митний кордон. Все це доводить важливість та актуальність впровадження профайлінгу як методу митного контролю у практику попередження митних правопорушень.

Підвищення якості здійснення митних формальностей передбачає застосування в роботі митних органів вимог міжнародних стандартів щодо систем управління якістю, які стосуються системи управління ризиками.

Висновки і перспективи подальших досліджень у даному напрямі. Кількісні показники митних правопорушень суб'єктами ЗЕД є маркерами, які свідчать про ефективність провадження митної політики. Діяльність з питань визначення форми та обсягу митного контролю тісно пов'язана з результатом профайлінгу. Для України важливим є світовий, зокрема європейський досвід впровадження профайлінгу як методу митного контролю з попередження митних правопорушень. Таким чином, профайлінг як один з методів митного контролю є ефективним механізмом управління девіантною поведінкою суб'єктів ЗЕД. Актуальним є впровадження профайлінгу в діяльність митних органів під час проведення митного контролю, удосконалення методів профайлінгу, створення системи навчання працівників митних органів. Для подальших досліджень актуальним є визначення критеріїв профайлінгу.

1. Положення про Державну фіскальну службу України. Постанова Кабінету Міністрів України від 21 травня 2014 р. № 236 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show-/236-2014-%D0%BF>.

2. Поїзд В. Кількість протоколів про порушення митних правил збільшилась на 58 відсотків [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.sfs.gov.ua/media-tsentr/novini/343502.html>.

3. Митний кодекс України від 13.03.2012 № 4495-VI (4495-17) Редакція від 28.04.2013, підстава 183-18 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/4495-17>.

4. Указ Президента України від 12.01.2015 р. № 5/2015 “Про стратегію сталого розвитку “Україна – 2020” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1023-12>.

5. Примуш М. В. Загальна соціологія [Текст] : навч. посібник / М. В. Примуш. – К. : Професіонал, 2004. – 590 с.

6. Шевчук О. А. Форми митного контролю / О. А. Шевчук // Вісник ЖДТУ. – 2013. – № 2. – С. 12-15.

7. Білуха М. Т. Теоретико-методичні аспекти митного контролю / М. Т. Білуха, Т. Микитенко // Бухгалтерський облік і аудит. – 2013. – С. 16-22.

8. Ємченко І. В. Методи і технічні засоби митного контролю : підручник / І. В. Ємченко, А. П. Закусілов. – К. : Центр учбової літератури, 2007. – 432 с.

9. Технічні засоби митного контролю : навч. посіб. / [за заг. ред. А. Д. Войцешука]. – Хмельницький : Інтрада, 2012. – 297 с.

10. Дідковська-Бідюк М. В. Профайлінг як метод профілактики протиправних дій / М. В. Дідковська-Бідюк // Юридична психологія. – 2017. – № 2 (21). – С. 165-174.

11. Черкасова Е. С. Кримінальний профайлінг как ориентирующий метод поиска преступника при совершении преступления в ситуации неочевидности / Е. С. Черкасова // Профайлинг и медиация. – Калуга : НОЦ, 2016. – 290 с.

12. Стригун Д. Ю. Методика виявлення контрабандного перевезення наркотичних засобів, що здійснюється особами з приховуванням їх всередині свого тіла / Д. Ю. Стригун // Форум права. – 2010. – № 1. – С. 340-345 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.

13. Про затвердження Порядку здійснення аналізу та оцінки ризиків, розроблення і реалізації заходів з управління ризиками для визначення форм та обсягів митного контролю : Наказ Міністерства фінансів України від 31 липня 2015 року № 684 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1021-15>.

14. Ємченко І. В. Аналіз ризиків митного контролю фальсифікованої та контрафактної продукції / І. В. Ємченко, О. З. Микитин // Вісник ЛКА. – Львів: Вид-во Львівської комерційної академії, 2014. – Вип. 14. – С. 22-26. – (Серія товарознавча).

REFERENCES

1. Postanova Kabinetu Ministriv Ukraini vid 21.05.2014 r. № 236 “Pro Derzhavnu flskalnu sluzhbu Ukraini”, available at : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/236-2014-%D0%BF>.
2. Poyizd V. Kilkist protokoliv pro porushennya mitnih pravil zbilshilas na 58 vidsotkiv, available at : <http://www.sfs.gov.ua/media-tsentri/novini/343502.-html>.
3. Mitniy kodeks Ukraini vid 13.03.2012 r. № 4495-VI, available at : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1023-12>.
4. Ukaz Prezidenta Ukrainu vid 12.01.2015 r. № 5/2015 “Pro strategiyu stalogo rozvitku Ukrainy “Ukrayina – 2020”, available at : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1023-12>.
5. Primush, M. V. (2004), Zagalna sotsiologiya [Tekst] : navch. posibn., Profesional, K., 590 s.
6. Shevchuk, O. A. (2013), Formi mitnogo kontrolyu, Visnik ZHDTU, №2, s. 12-15.
7. Bilucha, M. T. and Mukutenko T. (2013), Teoretiko-metodichni aspekti mitnogo kontrolyu, Buhgalerskiy oblik i audit, s. 16-22.
8. Emchenko, I. V. and Zakusilov, A. P. (2007), Metodi i tehichni zasobi mitnogo kontrolyu : pidruchnik, Centr uchbovoi literatury, K., 432 s.
9. Technichni zasobi mstnogo kontrolyu: navch. posib., za zag. red. A.Д. Vojzeschuka (2012), Intrada, Hmelniyskiy, 297 s.
10. Didkovs'ka-Bidiyk, M. V. (2017), Profayling yak metod profilaktiki protipravnih diy, Yuridichna psihologiya, № 2 (21), s. 165-174.
11. Cherkasova, E. S. (2016), Kriminalnyiy profayling kak orientiruyuschiy metod poiska pri sovershenii prestupleniya v situatsii neochevidnosti, Profayling i mediatsiia, Kaluga, HOC.
12. Strigun, D. Y. (2010), Metodika viyavleniya kontrabandnogo perevezennya narkotichnih zasobiv, scho zdiysnyuyutsya osobami z prihovuvannyam yih v seredini svogo tila, Forum prava, № 1, s. 340-345, available at : http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.
13. Pro zatverdzhennya poryadku zdiysnennya analizu ta otsinki rizikiv, rozroblennya i realizatsiyi zahodiv z upravlinnya rizikami dlya viznachennya form ta obsyagiv mitnogo kontrolyu: Nakaz Ministerstva finansiv Ukraini vid 31 lipnya 2015 roky № 684, available at : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1021-1514>.
14. Emchenko, I. V. and Mikitin, O. Z. (2014), Analiz rizikiv mitnogo kontrolyu falsifikovanoyi ta kontrafaktnoyi produktsiyi, Visnik LKA, Vid-vo Lvivskoi komertsijnji akademiyi, Lviv, vyp. 14, s. 22-26 (Seriya tovaroznavcha).